

*Pregledni članak/
Review paper*
Prihvaćeno 1.9. 2016.

dr.sc. Tomislav Košta,

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja, Sveučilište u Zadru, Zadar
tomislav.kosta@gmail.com

NASTAVA PJEVANJA U OSNOVNOJ ŠKOLI NA PODRUČJU HRVATSKE U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Sažetak: *Predstavljanje razvoja nastave Pjevanja u osnovnoj školi na području Hrvatske započinjemo razdobljem koje obilježava bujanje narodne svijesti i težnje manjih naroda za samostalnošću koja dovodi do uvođenja hrvatskog jezika u škole. Uporabom narodnog jezika u škole uvedena je i glazba kao obvezan predmet pod nazivom Pjevanje. U tom razdoblju nastaju prve pjesmarice, udžbenici i priručnici na hrvatskom jeziku. Glazbeni pedagozi, učitelji i drugi autori glazbeno-pedagoške literature pod utjecanjem su nacionalnih pokreta prepoznali važnost narodne pjesme za nastavu pjevanja, i ne samo kao instrument pri nacionalnom odgoju, već kao važan didaktičko sredstvo za ispunjenje glazbenih, odgojnih i estetskih ciljeva pjevanja. Ovo je razdoblje institucionalne reforme školstva u kojemu su doneseni važni školski zakoni koji postavljaju temelje nacionalnog školstva. Značajni doprinos razvoju glazbene pedagogije dali su Franjo Kuhač i Vjenceslav Novak koji su među prvima promišljali o metodici rada u nastavi Pjevanja i time postavljaju temelje razvoja glazbeno-pedagoške misli u Hrvatskoj.*

Ključne riječi: *Franjo Kuhač, narodna pjesma, pjevanje, razvoj glazbene pedagogije, školsko zakonodavstvo, Vjenceslav Novak.*

1. Uvod

Hrvatska je u 19. stoljeću sastavni dio Habsburške odnosno Austro-Ugarske Monarhije stoga je za razumijevanje nastave glazbe u osnovnoj školi toga razdoblja potrebno ukratko prikazati razvoj školskog sustava zajedničke države. Prve dokumente koji nam pokazuju da se država počinje brinuti o školskom sustavu nalazimo za vrijeme Marije Terezije (1740. – 1780.), tijekom čije je vladavine 1774. godina donesena prva odluka vezana za školstvo – *Opći školski red za njemačke, normalne, glavne i trivijalne škole* (Franković, 1958: 58). Od tada do prihvaćanja prvog školskog zakona, godine 1874, izdano je nekoliko propisa kao što su Školski red iz 1805. koji vrijedi za područje Istre, Dalmacije i Vojne krajine te Školski i znanstveni red iz 1806. koji je bio na snazi u Banskoj Hrvatskoj. Sve snažnija zalaganja Ilirskog pokreta problematiku školstva podigle su do razine Hrvatskog sabora koji 1836. donosi odluku da svaka županija mora imenovati stručnjake koji će pripremiti nacрте za uređenje funkcioniranja škola (Cuvaj, 1910: 15–16).

Na politički, društveni i kulturni razvoj Hrvatske u velikoj je mjeri utjecalo preuređenje monarhije koja pogodbom iz godine 1867. postaje dualistička država s imenom Austro-Ugarska Monarhija. Istra i Dalmacija od tada potpadaju pod austrijsku upravu, a Hrvatska (tadašnja Banska – Građanska Hrvatska – područje današnje središnje Hrvatske zajedno sa Slavonijom, od godine 1884. i Vojnom krajinom) postala je dijelom mađarske uprave.

Ilirski pokret u 19. stoljeću važan je za razvoj nacionalne svijesti i koncipiranje standardnog hrvatskog jezika te njegovo uvođenje u sve javne službe. Razvoj osnovnoškolske nastave i razvoj nastave glazbe pratimo od početaka uvođenja hrvatskog jezika u škole za što je značajan dokument *Systema scholarum elementarum – Sustav početnih učionica* iz 1845. To nije bio zakon već administrativna odredba, ali je značajan jer predviđa uporabu hrvatskog jezika. Ovaj dokument, uz neke izmjene, u Banskoj Hrvatskoj vrijedi sve do 1874. U njemu se iznose nastojanja kako školska djeca trebaju steći pravovaljan odgoj i obrazovanje bez obzira na ekonomsko i socijalno stanje te stalež kojem pripadaju, te da je osnovna škola mjesto u kojemu se postavljaju temelji za daljnje obrazovanje. Škole se dijele na niže osnovne – ako imaju samo prva dva razreda i više osnovne – ako postoji još treći ili četvrti razred. Nastavne metoda, vrijeme i trajanje učenja određuje se prema vrsti predmeta, intelektualnim sposobnostima učenika i prema mjesnim prilikama, u skladu s propisanom metodikom (Franković, 1958: 98). Službu učitelja može vršiti samo kvalificirana osoba, koja uz to može biti crkveni orguljaš i pjevač. Po ovom podatku možemo zaključiti da su učitelji bili glazbeno obrazovani, međutim glazba se po čl. 22 navedene odredbe učila samo u 2. razredu i to pod nazivom *Obuka i vježba u*

čednom, pristojnom, milom i pobožnom pjevanju pjesama u fondu od jednog sata tjedno(Cuvaj, 1910: 136).

2. Prvi školski zakon iz 1874.

Reforme i reorganizacije pučkoga školstva aktualne su 60-ih godina 19. stoljeća gotovo u čitavoj Europi. Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868., kojom Hrvatska dobiva autonomiju u području unutarnjih poslova, sudstva i školstva, stečeni su preduvjeti za reformu osnovnog školstva, što posebno postaje aktualno nakon donošenja školskih zakona u Mađarskoj (1868.) i Austriji (1869.). Povoljnija politička situacija u Hrvatskoj stvorena je tek 1873. godine, kada na vlast dolazi ban Ivan Mažuranić. Prvi hrvatski školski zakon donesen je 1874., a poznat je i kao *Mažuranićev zakon*. Vrijedio je do 1888. godine, kada je donesen novi školski zakon, tzv. *Khuenov zakon* (Franković, 1958: 161-164.). Neke od najvažnijih odredaba ovog zakona su: (1) pučke škole dijele se na opće – koje traju četiri godine – i građanske od najmanje tri godine; (2) pohađanje škole obvezno je za sve u trajanju od najmanje pet godina; nastavni jezik u školama je hrvatski, a može biti i neki drugi u koliko se nalazi u općini u kojoj se govori drugim jezikom, ali i u tom slučaju učenje hrvatskog jezika je obavezno; (3) nastavne programe propisuje Zemaljska vlada, a školovanje je za sve besplatno; (4) svako mjesto koje ima najmanje 40 djece školskih obveznika mora imati školu; (5) nastavni predmeti u općoj pučkoj školi su *Nauk vjere, Materinski jezik, Računstvo, Zemljopis, Povijest, Fizika i prirodopis, Krasopis, Geometričko oblikovanje, Pjevanje, Gimnastika i Praktična uputa u gospodarstvo*; za žensku djecu još i *Ručna djela i Kućanstvo* (Franković, 1958: 165). Građanske škole bile su namijenjene izobrazbi za obrte, trgovinu i ekonomiju, ali se također učila i glazba tj. pjevanje. Za učiteljske škole (preparandije) dužna se brinuti država, a uz svaku preparandiju trebala je biti jedna pučka škola kao radionica za praksu budućih učitelja. Kao neki od predmeta koji se uče tijekom školovanja budućih učitelja, navedeno je *Pjevanje, Guslanje i Orguljanje*, čime nam se nameće zaključak da su učitelji bili ne samo glazbeno pismeni, nego u nekoj mjeriosposobljeni za muziciranje na barem dvama instrumentima.

Stupanjem na snagu novog zakona školske godine 1875./76. budi se veliki interes za napredak školstva. Podižu se nove školske zgrade i broj škola počinje rasti. Nove škole iziskuju obrazovaniji učiteljski kadar koji bi trebao biti spreman na primjenu novih metodičkih principa. Program je sistematiziran te mnogo opsežniji i kvalitetniji od prethodnih. Škole su opremane nastavnim pomagalicama na koje se također stavlja naglasak u novom zakonu (Franković, 1958: 168).

Vojna krajina 1881. konačno se sjedinjuje s Banskom Hrvatskom, ali i dalje ima zasebnu upravu sve do 1886. Stoga se ni odredbe novog školskog zakona ne

provode u Vojnoj krajini, već je tamo na snazi školski propis iz 1871., dopunjen 1879., kada se rješava pitanje učiteljske plaće. Nastavni jezik je hrvatski, ali u javnosti se i dalje koristio njemački (Franković, 1958: 171).

Cuvaj⁸ (1911: 42) objašnjava kako je nastava glazbe – *Obuka u pjevanju* – nakon donošenja Zakona iz 1874. postavljena na sasvim novoj koncepciji. U prvi plan stavljena je narodna pjesma na temelju koje se trebala odvijati sva glazbena naobrazba u osnovnoj školi. Po naredbi kojom se izdaju *Naukovne osnove za opće i građanske škole u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* iz 1875. kao zadaća nastave pjevanja navedeno je *buđenje i razvijanje glazbenog sluha. Promicanje oplemenjivanja srca i oživljavanje domoljubnih osjećaja, a mladež se mora osposobiti za pravilno i blagoglasno pjevanje najobičnijih i lakših domoljubnih pjesama* (Naredba kojom se izdaju naukovne osnove za opće i građanske škole u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, 1875: 5). Zadaće nastave pjevanja odnose se, dakle, na razvoj glazbenog sluha, estetski i domoljubni odgoj. U skladu s navedenim nastavnim planom i programom pjevanje je predviđeno za drugi, treći i četvrti razred. Nastavni program razrađen je tako da se posebne upute daju za škole s jednim, dvama, trima ili četirima učiteljima („učiteljske sile“), za svaki razred osnovne škole zasebno, kao i za trogodišnje ili četverogodišnje građanske (više) škole. Daju se posebne upute za muške i ženske škole premda se u nastavi pjevanja ne iznose razlike. Za nastavu pjevanja ne postoje razlike ni u školama s jednim ili više učenika pa se tako navode zadaci za drugi razred u kojem se vježba glas i sluh te jednostavnije pjesme po sluhu, u skladu s mogućnostima djece. U trećem razredu nastavlja se vježbanje kao i u drugom, a u četvrtom se navodi vježbanje u pjevanju običnih crkvenih, narodnih i domoljubnih pjesama. U građanskim školama kao zadaća nastave pjevanja navodi se razvijanje smisla za glazbu i osposobljavanje za pjevanje jednoglasnih i dvoglasnih pjesama, kao i njegovanje narodne pjesme. U petom razredu započinje se s upoznavanjem notnog pisma, u šestom s pjevanjem dvoglasnih pjesama i u sedmom se nastavlja vježbanje pjesama. U programu za četverogodišnju građansku školu u osmom se razredu navodi pjevanje lakših višeglasnih zbornskih pjesama. Sva nastava pjevanja odvija se u fondu od jednog sata tjedno (Naredba kojom se izdaju naukovne osnove za opće i građanske škole u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, 1875, 5).

Prvi školski zakon u Hrvatskoj iz 1874. pridonio je mnogim pozitivnim pomacima u razvoju školstva. U jeku nacionalnog buđenja ovaj zakon predviđa uvođenje narodnog jezika u osnovne škole što je prvi preduvjet realiziranja nacionalnog odgoja kao jednog od ciljeva nastave. Važan učinak zakona je i

8. Antun Cuvaj (1854–1927), učitelj, zemaljski školski nadzornik i pedagoški pisac. U Križevcima završava Gospodarsko učilište, a Učiteljsku školu u Petrinji. Djelovao je u Sisku kao nastavnik i upravitelj muške građanske škole, gdje 1884 otvara prvu školsku radionicu za dječake. Od 1887. nadzornik je za osnovne škole. Napisao je niz pedagoških radova i rasprava, a uz pomoć brojnih suradnika sakupio je *Gradu za povijest školstva Hrvatske i Slavonije* (Pedagoška enciklopedija, 1989: 81).

podizanje interesa u javnosti za probleme učiteljske struke i školstva općenito. Zakonom se nastoje poboljšati materijalni uvjeti učitelja kao i uvjeti rada, reorganiziraju se učiteljske škole, a radi se i na opremanju škola nastavnim pomagalicama. Težnje učitelja za međusobnim povezivanjem i organizacijom rezultirali su osnutkom Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, čiji je rad od strane hrvatske zemaljske vlade odobren 1871., a društvo je počelo s radom godinu prije. Mnogi učitelji i glazbeni pedagozi, među kojima ćemo istaknuti Vjenceslava Novaka, Vjekoslava Košćevića i Frana Gabarića, objavljuju stručne članke u pedagoških časopisima kao što su *Napredak* (izlazi od 1859.) *Prosvjeta* (izlazi godine 1871.-1872.), *Smilje* itd.

Zakonom iz 1874. u Hrvatskoj je uređeno i pitanje učiteljskih škola. Trošak njihova funkcioniranja snosi država, a uz svaku preparandiju djeluje opća pučka škola kao vježbaonica budućih učitelja. Školovanje traje tri godine, a na muškoj preparandiji uče se sljedeći predmeti: *Vjeronauk, Pedagogija, Hrvatski jezik, Njemački jezik, Zemljopis i povijest, Prirodopis, Prirodoslovlje, Matematika, Gospodarstvo i obrtoslovlje, Krasopis, Geometrijsko i prostoručno crtanje, Pjevanje, Guslanje i orguljanje* te *Gimnastika*. Na ženskoj se preparandiji umjesto *Gospodarstva i obrtoslovlja* te *Guslanja i orguljanja* uče *Kućanstvo, Glazba* i ženski ručni rad. Nakon dovršene tri godine školovanja za sve kandidate slijedi ispit iz svih predmeta. Nadzor učiteljskih škola u nadležnosti je države, a ne crkve kako je do tada bio slučaj (Franković 1958: 165–166). Učitelji su se na učiteljskim školama osposobljavali za *Guslanje i orguljanje*. U literaturi se navedeni pojam *guslanje* vjerojatno odnosi na sviranje violine. Na ženskim učiteljskim školama učio se predmet *Glazba* umjesto sviranja, a pjevanje se učilo na muškim i ženskim školama. S obzirom na to da su se mnogi glazbeni pedagozi žalili na prevelike zahtjeve u nastavi pjevanja, koje učitelji svojim kompetencijama ne mogu ostvariti, pretpostavka je da navedeno glazbeno obrazovanje na učiteljskim školama nije bilo dovoljno da zadovolji potrebe nastave pjevanja u osnovnoj školi.

U to vrijeme u Hrvatskoj postoje učiteljske škole u Zagrebu (koja je započela s radom 1849.), Petrinji i Osijeku (od 1895.) (Franković, 1958: 188). Na području Vojne Krajine učitelji su se obrazovali u tečajevima koji su trajali tri ili šest mjeseci (Franković, 1958: 99-100). U Dalmaciji su također postojali tečajevi za učitelje, i to u Splitu od 1837., a jednogodišnji tečajevi postojali su u Zadru od 1821., Kotoru i Dubrovniku, a za učiteljice u Splitu (Franković 1958: 106.). Za vrijeme apsolutizma, godine 1852. u Zadru je osnovana učiteljska škola na talijanskom nastavnom jeziku. Godine 1871. združena je s učiteljskom školom u Arbanasima kraj Zadra osnovane 1864. godine s hrvatskim ili srpskim nastavnim jezikom (Franković, 1958: 144–146).

3. Prvi glazbeni udžbenici i pjesmarice

Uz osnovna znanja koja tijekom školovanja moraju usvojiti, učenici su i dalje opterećeni upoznavanjem dužnosti prema vladaru, vlasteli i zemljoposjednicima, upoznavanjem uređenja države i njenog sustava. U skladu s tim načinjeni su prvi udžbenici, posebno čitanke. U nastavi su se koristile pjesmarice koje su sadržavale pjesme (većinom crkvene) pjevane tijekom nastave glazbe. Pjesmarice su uglavnom sastavljali učitelji suočeni s manjkom literature za izvođenje nastave. Primijetiti ćemo da mnogi od njih nisu imali glazbeno obrazovanje, ali su za potrebe pjevanja bili primorani sastaviti pjesmarice. To su sljedeći autori: Ivan Stohl i Josip Torbar⁹ priredili su pjesmaricu nazvanu *Crkvene pjesme za školsku mladež i za puk* koju izdaje u Zagrebu L. Hartman 1858. Ona na 70 stranica donosi zbirku pjesama bez ikakvih metodičkih uputa i napomena. Anton V. Truhelka¹⁰ priredio je pjesmaricu *100 pjesama za porabu školsku, crkvenu i domaću* koju izdaje u Zagrebu 1859. (drugo izdanje 1866.), te *Početu vježbenicu u pjevanju* 1869. godine.

Pjesmarice koje sadrže samo crkvene pjesme, ali za pretpostaviti je da su se koristile i u školi su: Pavao Štoos¹¹, *Kitice crkvenih pjesama s napjevima*, Zagreb 1858. i Gjuro Eisenhult¹², *Napjevi crkvenih pjesama*, Zagreb 1872.

Mnogi učitelji uz svoj su rad u školi i dalje obavljali poziv orguljaša u mjesnoj crkvi. Po tome bismo mogli zaključiti da su učenici u nastavi pjevanja imali kvalitetnu obuku u pjevanju, ali kako svi pokazatelji ukazuju na nedovoljne kompetencije učitelja i na nastavu pjevanja u kojoj se ne ispunjavaju temeljni zahtjevi, zaključujemo kako je obrazovanje učitelja slabo, a nastava pjevanja, bez obzira na ulogu učitelja kao orguljaša u crkvi, na niskoj razini. Zbog dvostruke uloge učitelja, primjećujemo da su pjesme u pjesmaricama namijenjene za uporabu u školi i crkvi. S obzirom na to da se u nastavi glazbe samo pjevalo, nije bilo potrebe raspravljati o metodama i koncepciji nastave glazbe. O tom se problemu govori i u poslije izdanim pjesmaricama i udžbenicima. Spomenute kritike na glazbene kompetencije učitelja započinju razdvajanjem školstva od crkvenog nadzora i utjecaja kada se s vremenom materijalno stanje učitelja popravlja, te oni više nisu morali obavljati dužnost mjesnog orguljaša. To nije utjecalo na kvalitetu nastave pjevanja, jer mnogi autori članaka, koje ćemo u

9. Josip Torbar (1824–1900) prirodoslovac, pedagog i političar. Fakultetsko obrazovanje stekao je u Zagrebu i Beču. Predavao je na realnoj gimnaziji u Zagrebu. (Hrvatska enciklopedija, 1999: 816).

10. Anton Vjenceslav Truhelka, (1834–1877) iako Čeh, svojim se književnim i pedagoškim radom zalagao za hrvatski jezik. Djeluje u Virovitici, Valpovu i Osijeku kao učitelj, glazbenik, prevoditelj, pisac pedagoških rasprava. Sudjeluje u radu časopisa *Napredak*, *Moravskypestoun*, *Smilje*, a pokreće i učiteljski godišnjak *Zora* (Hrvatski leksikon, 1997: 588).

11. Pavao Štoos (1806–1862) književnik i preporoditelj. Suradivao s Ljudevitom Gajem u izdavanju časopisa *Danica*, bavio se i glazbom te je izdao gore spomenutu pjesmaricu (dostupno na: <http://www.zapresic-info.hr/tko-je-bio-pavao-stoos>, 12. 4. 2016).

12. Gjuro Eisenhult (1841–1891) violinist, dirigent, orguljaš, skladatelj i pedagog. U Zagrebu je završio gimnaziju i glazbenu školu HGZ. Kasnije je u Beču studirao kontrapunkt i kompoziciju. Bio je aktivan u zagrebačkom glazbenom životu (Hrvatski biografski leksikon, 1998: 22-23).

tekstu spomenuti poslije, upozoravaju na nedovoljne kompetencije učitelja i na potrebu reorganiziranja učiteljskih škola.

Cvjetko Rubetić¹³ u Zagrebu 1872. godine izdaje prvo izdanje *Pjesmarice za djecu pučkih učionica*. Osim pjesama sadržavala je i neke molitve. Uspješnost pjesmarice potvrđuje nam pet narednih izdanja do 1892. godine, uz zanimljivu činjenicu da autor nema nikakvu glazbenu naobrazbu.

Praktična pjevanka za mladež autora Todora Machulke¹⁴, izlazi godine 1876., a tiskana je u Pragu. Pjesmarica ne sadrži metodičke upute, već autor u predgovoru piše o vrijednosti pjesme te o mladeži kojoj je i namijenjena. Naglašava i potrebu pjevanja pjesama onih autora koje djeca susreću u čitankama, pa shodno tome i izdaje ovu pjesmaricu s uglazbljenim tekstovima poznatih hrvatskih pjesnika. Jednoglasno je stajalište svih autora pjesmarica u Hrvatskoj o uporabi narodne pjesmu u školi. Machulka je smatrao da bi djeci jednako bliske u nastavi pjevanja bile i one pjesme koje upoznaju kroz nastavu materinjeg jezika. Na ovaj način je pokušao potaknuti skladatelje da uglazbljuju pjesme za djecu, no iz drugih pjesmarica nema informacija da se to i događalo. Tim problemom bavio se Zlatko Špoljar koji je između dva svjetska rata skladao mnogo dječjih pjesama od kojih se neke koriste i danas. Na temelju novih nastavnih programa, a kao pomoćna knjiga za pučke učitelje nastala je *Pjesmarica za školsku mladež* istog autora izdana u Pragu 1885. godine.

Godine 1876. Ivan Zajc¹⁵ izdaje zbirku popijevaka za mladež oba spola nazvanu Milozvuk. Pjesmarica sadrži 42 pjesme. U svijetlu nacionalnog preporoda i Zajc prikuplja narodne pjesme te u predgovoru iznosi tvrdnje o njenoj vrijednosti i značaju napose za odgoj mladeži.

Ljudevit Varjačić¹⁶ izdaje pjesmaricu *Lira* u kojoj prenosi izbor iz popijevaka Zajčeva Milozvuka koju upotpunjuje s nekoliko novih pjesama. Prvo izdanje izlazi iz tiska 1876., drugo 1885., a treće 1897., u kojima se nalaze i neke pjesme iz pjesmarice *Milovanka* grupe autora iz 1885.

Za potrebe nastave pjevanja, prema nastavnom programu iz 1875., muzikolog Franjo Kuhač¹⁷ u nakladi je Hrvatskog pedagoško – književnog zbora

13. Cvjetko Rubetić (1842–1906) kanonik stolnog kaptola u Zagrebu. Pisao je udžbenike za pučke i više škole namijenjene nauku o vjeri. (Hrvatska enciklopedija, 1999: 454.).

14. Todor (Teodor) Machulka (1848–1920) zborovođa, glazbeni pedagog i skladatelj. Bio je Čeh kao i Truhelka, a glazbenu naobrazbu je stekao u Pragu. Djelovao je kao orguljaš, učitelj glazbe i pjevanja u Vukovaru i Osijeku (Hrvatski leksikon, 1997: 48).

15. Ivan Zajc (1832–1914) skladatelj, dirigent i glazbeni pedagog rođen je u Rijeci. Školuje se na Konzervatoriju u Milanu. Djeluje u Rijeci kao dirigent i koncertni majstora Gradskog kazališnog orkestra, a poučavao je i gudačke instrumente u Filharmonijskom društvu. 1862. odlazi u Beč gdje se uspješno bavi pisanjem opereta. Godine 1870. Zajc je došao u Zagreb gdje je postao ravnatelj i dirigent prve stalne hrvatske opere, i ravnatelj glazbene škole Glazbenog zavoda. Zajčev skladateljski opus vrlo je bogat, a njegova rukopisna ostavština broji preko tisuću jedinica građe. (dostupno na: <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=831>, 14. 01. 2016.).

16. Ljudevit Varjačić (1852–1926), u hrvatskoj povijesti spominje se kao jedan od zapaženijih književnika 19. stoljeća (Hranjec, 2006).

17. Franjo Kuhač (1834–1911) studirao je u Pešti, a svoje znanje o glazbi proširio je u Leipzigu, Beču i Weimaru. Djelovao je u Osijeku kao glazbeni pedagog i zborovođa, a u hrvatskoj glazbenoj povijesti značajan je po svom etnomuzikološkom radu. Tijekom 12 godina istraživanja proučio je i sakupio mnoge narodne napjeve svih južnoslavenskih zemalja. (dostupno na <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34445>, 11. 4. 2016.).

izdao posebnu pjesmaricu 1885. godine. *Pjevanka. Sto dječjih popjevaka za jedno grlo s napjevi, tekstom i metodičkim uvodom* koja sadrži, uz sto narodnih pjesama i opširniji uvod te metodičke upute autora, što do tada nije bio slučaj.

Autor u svojoj raspravi polazi od pitanja zašto je uopće potrebno učiti pjevanje i na koji način. Poziva se na pedagoške i estetske temelje o glazbi kao umjetnosti koja oplemenjuje srce, izoštrava estetski ukus te na kvalitetan način upotpunjuje slobodno vrijeme. Daje osobit značaj narodnoj pjesmi, njenoj didaktičkoj i odgojnoj vrijednosti, a također smatra da je narodna pjesma najbolja za izgradnju estetskih kriterija jer je po svojoj naravi bliža ljudima nego možda neka skladana pjesma nepoznatog autora. Kuhač tvrdi da pjesme koje se ne slažu s „narodnim i lokalnim tonom“ neće imati odjeka na školsku mladež, te će obuka u pjevanju ostati neplodna ukoliko se u obuci ne koriste te pjesme. Uz razloge uvođenja pjevanja u osnovne škole navode se i oni fizičke naravi, pa Kuhač tvrdi da „pjevanje koristi razvoju pluća i širenju prsišta, omogućava lakše disanje i čisti krv“ (Kuhač, 1885: 5). Djeca koja rano počinju pjevati te pjevaju često neće obolijevati od plućnih bolesti „neće postati tjesnoprni, neće dobiti sipnju, a krv će im biti tanka“ (Kuhač, 1885. uvod, str. V.). Ta djeca nisu troma ni zdvojna, čistog su uma, vesela i bezbrižna. Nadalje, tvrdi Kuhač da pjevanje oštiri sluh, a pjevanjem se ispravlja krivi izgovor – otklanja se mucanje, „tepanje i šušljanje“. Ritam pjevanja utječe i na razgovijetan govor (Kuhač, 1885: 5).

U drugom dijelu svog uvoda autor pokušava odgovoriti na pitanje kako u osnovnoj školi učiti pjevanje. Kuhač navodi da se pjesme uče pjevati po sluhu, nikako po notama te jednoglasno, jer je taj napjev lakše naučiti. Nadalje tvrdi da zadaća nastave pjevanja nikako nije obrazovanje profesionalnih pjevača već samo razvijanje glazbenog sluha, glasa i učenje popijevaka za kasniju uporabu. Zanimljiva je Kuhačeva teza da od četiri učenika jedan ima dara za pjevanje. No bez obzira na to svi bi trebali jednako vježbati i truditi se biti što bolji. Navodi se i primjer za krasopis ili računanje u kojima također nemaju svi dara, ali se učitelji moraju jednako potruditi da bi svi učenici svladati gradivo. Zbog učenika koji nemaju osobito dara za glazbu, važno je pjevati unisono, upravo da bi svi mogli sudjelovati. Nadalje, protiv pjevanja višeglasja u osnovnoj školi je i zahtjev da se ne smije previše vremena potrošiti za uvježbavanje višeglasnog pjevanja, a na štetu drugih predmeta. Osim što se pjesme pjevaju po sluhu, Kuhač tvrdi da se niti u četvrtom (zadnjem) razredu ne treba uvoditi poznavanje notnog pisma jer osnovna škola ionako ima dovoljno drugih težih zadaća da bi se učenike opterećivalo s notnim pismom.

O samoj metodi učenja pjesme Kuhač navodi da prije samog učenja pjesme valja nekoliko puta pročitati njen tekst, a zatim da učitelj čita u ritmu pjesme. Nakon toga pjesma se izvodi na violini ili nekom drugom instrumentu. Pjesmu je također potrebno pjevati onoliko puta dok učenici lagano ne započnu

s pjevušenjem. Preporučuje se pjevanje na nogama s otvorenim prozorima učionice. Preporučuje se i pjevanje u *mezzoforte* dinamici, a možda višim razredima objasniti sto znači *forte*, a što *piano*. Pjesmarica je metodički ustrojena od lakših napjeva prema težima. Pjesme su raspoređene u šest cjelina, uz neke pjesme su navedene upute za igru (Kuhač, 1885. uvod).

Kuhač se u svojoj *Pjevanici* zalagao za pjevanje po sluhu, a pjesme su se učile metodom imitacije – učitelj izvodi i ponavlja pjesmu dok učenici ne usvoje melodiju i tekst. On je prvi koji je u Hrvatskoj pokušao sistematizirati i prikazati metodiku rada nastave pjevanja i njegovu *Pjevanku* možemo smatrati prvim udžbenikom za nastavu pjevanja u Hrvatskoj.

4. Nastava glazbe od uvođenja drugog školskog zakona u Hrvatskoj 1888. do Prvog svjetskog rata

Za Hrvatsko školstvo jako je važna 1888. godina, jer je tada usvojen novi školski zakon koji donosi mnoge promjene u osnovnom školstvu. U radovima i promišljanjima objavljenima nakon njegova donošenja primjećujemo da se težište problematike nastave pjevanja prebacuje na promišljanje o koncepciji, svrsi i cilju samog predmeta. Sada se više ne govori o važnosti pjevanja, tekstu, ritmu i melodiji već se autori kritički osvrću na nejasno postavljenu koncepciju predmeta i metodiku rada koja nije razrađena.

Izmjene koje donosi novi zakon u odnosu na stari su sljedeće: (1) pučke škole dijele se na niže i više. Viša škola traje najviše četiri godine; (2) nastavni jezik koji je bio *hrvatski* sada je označen kao *hrvatski ili srpski*; (3) od nastavnih predmeta pridodano je *Risanje*, a nastava glazbe koja se provodila pod nazivom *Pjevanje* sada je nazvana *Svjetovno ili crkveno pjevanje*; (4) nakon završetka svake godine trebaju se održati javni ispiti; (5) preparandije su novim zakonom nazvane učiteljske škole, a produljeno im je trajanje na četiri godine. Novim su zakonom bili nezadovoljni mnogi učitelji iz razloga jer im je radni staž produljen na 40 godina, materijalno stanje se pogoršalo, a nekim se odredbama zadiralo u privatne slobode učitelja.

Prema statističkim podacima koje donosi Franković (1958: 178) u to se doba povećava broj škola, ali i broj učitelja. Međutim, kvantitativni rast ovoga puta ne prati razvoj kvalitete u školi. Splasnuo je zamah koji se dogodio zakonom iz 1874., a apsurdna se debata vodila je li bolje uspravno ili ukošeno pismo, na štetu realiziranja stvarnog i potrebnog odgoja i obrazovanja. Čak su postojale i težnje da se u školu vrati samo učenje *trivija* – pisanje, čitanje i računanje, a da upravu škole ponovno preuzme svećenstvo. Godine 1890. izlazi nastavni program za niže pučke škole po kojem su se učili sljedeći predmeti: Nauk vjere, Hrvatski ili srpski jezik, Računstvo, Zemljopis, Povijest, Prirodopis, Gospodarstvo, Ženski

kućni radi, Krasopis, Risanje, Svjetovno i crkveno pjevanje i Gimnastika. U nastavi pjevanja ne uočavamo značajnije promjene. Kao cilj nastave pjevanja, navedeno je osposobljavanje mladeži za pravilno i blagoglasno pjevanje svjetovnih i crkvenih pjesama kojima se oplemenjuje ćud i oživljuje domoljublje. U prvom i drugom razredu vježbaju se sluh i glas na osnovu svjetskih narodnih popjevaka koje su djeci lako shvatljive, a u trećem i četvrtom razredu upoznaju se neke osnovne karakteristike tona – trajanje, jačina i visina prema kojima učenici trebaju bilježiti glasove. Primijetili smo da je pjevanje uvedeno od prvog razreda, a fond sati je dva polusata tjedno. U četverogodišnjim višim pućkim školama gradivo se za nastavu pjevanja dijeli na teoretski i praktični dio. U petom razredu upoznaje se notno pismo, nazivi nota abecedom i solmizacijom, durske ljestvice do dva predznaka. Pjevaju se lakše jednoglasne pjesme po notama. U šestom razredu upoznaju se durske ljestvice do četiri predznaka, dinamićke oznake te se pjevaju dvoglasne pjesme. U sedmom razredu uće se intervali, molske ljestvice i trozvuci s obratima te se nastavlja s pjevanjem dvoglasnih pjesama. U osmom razredu uće se molski trozvuci glavnih stupnjeva, dominantni septakord i poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe (Naućne osnove za više i niže pućke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, 1890).

Vidljiva su nastojanja da se u nastavu glazbe odnosno pjevanje uvode elementi pojednostavljenog solfeggia, o ćemu govori Vjenceslav Novak u svojim osvrtima na problematiku nastave glazbe, posebno u *Izvjješću Kraljevske ućiteljske škole* iz 1890. godine.

Zakon iz 1874. koji donosi napredne stavove u pogledu razvoja školstva u Hrvatskoj zamijenjen je prvenstveno zbog nezadovoljstva crkvenih vlasti svjetovnim karakterom Zakona i smanjenim mogućnostima utjecaja na rad škola i ućitelja te velikog pritiska promađarskih struja. Ostale konzervativnije skupine takoder su bile protiv Zakona, a konaćno ujedinjenje Vojne krajine s ostatkom Hrvatske bio je još jedan povod za donošenje novog zakona kojim bi se unificirao školski sustav. Zakon iz 1888. dao je niz koncesija crkvama i proširio mogućnost otvaranja novih škola na njemaćkom i mađarskom jeziku što je bio izravan utjecaj bana Khuena Hedervaryja koji je na taj naćin provodio mađarizaciju Hrvatske. Hedervary je potporu imao u predstojniku za „bogoštovlje i nastavu“ Izidoru Kršnjavom¹⁸ koji je vršio pritisak na ućiteljsku organizaciju predvođenu Ivanom Filipovićem. Zbog iskazanog nezadovoljstva ućitelja jasno je da se novi Zakon negativno odrazio na cjelokupno školstvo, ali je vidljivo da ućitelji i ostali pedagoški stručnjaci i dalje intenzivno promišljaju o nastavi pjevanja i pokušavaju pronaći rješjenja koja bi unapredovala glazbenu struku.

Bez obzira što je donošenjem novog zakona 1888. nastala negativna

18. Izidor Kršnjavi (1845.-1927.) povjesničar umjetnosti i slikar. U svom mandatu predstojnika za bogoštovlje i nastavu potaknuo je obnovu spomenika i izgradnju škola. (Hrvatski opći leksikon, 1996: 510).

atmosfera u hrvatskom školstvu, mnogi učitelji, glazbeni pedagozi i ostali stručnjaci svoja su razmišljanja i ideje o pjevanju u osnovnim školama izdavali u časopisima. Da zajedništvo hrvatskih učitelja nije poljuljano vidimo iz podatka da je 1889. podignuta zgrada *Učiteljskog doma* u Zagrebu koji je bio središte učiteljskog djelovanja, sjedište *Hrvatsko-pedagoškog književnog zbora* i *Saveza učitelja*, a tu je bila knjižnica i učiteljska čitaonica (Franković, 1958: 174-175). Udruživanjem su učitelji ojačali svoju poziciju u nastojanju da i dalje razvijaju školstvo. Njihove aktivnosti su pozitivno utjecale na razvoj školstva i na razvoj pjevanja u školama, što je vidljivo objavljivanjem u stručnim časopisima, posebice u *Napretku*. O problematici nastave glazbe pisali su Ante Poturčić (1888); Adam Grusling (1895); i Jure Turić (1899).

Prema navedenom zaključujemo da su se do kraja 19. stoljeća u hrvatskim školama učile note bez obzira što se pjesme uče metodom imitacije. Uočavamo također da se već tada napustila koncepcija nastave glazbe koja se sastojala samo od pjevanja, te su u osnovnu školu postupno uvedeni elementi glazbenog pisma i teorije.

5. Vjenceslav Novak

Kao ključna osoba za razvoj glazbene pedagogije u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća profilira se Vjenceslav Novak. U svojim se stručnim objavama kritički osvrtao na problematiku obuke *Pjevanja* u osnovnoj školi (posebno u *Izveščima Kraljevke učiteljske škole* za školsku godinu 1889. i 1890.). Novak tvrdi kako se prema nijednom nastavnom predmetu ne odnosi maćehinski kao prema pjevanju. Smatra da se premalo radilo na problemu metodike, tj. načinu pjevačke obuke u školama, jer odgojnu vrijednost glazbe svi već dobro poznaju. Po Novaku je problem i nejasno definiran cilj nastave glazbe. Smatra da nije dobro postavljen cilj nastave pjevanja usmjeren samo na učenje određenog broja pjesama te kritizira pedagoge i metodičare što već nisu preispitali problem nastave glazbe odnosno pjevanja u osnovnoj školi. U svojim radovima uvijek iznova odgovara na pitanje čemu pjevanje u osnovnoj školi pri tom elaborirajući poznate činjenice o nerazdvojnosti pjesme i čovjekovih osjetila te obrazlaže da se pjesma mora prihvatiti u odgojno-obrazovnom procesu jer njena odgojna vrijednost nema alternativu. Novak također pokušava odgovoriti na pitanje kako podučavati pjevanje da ta obuka dobije svoju svrhu. Naglašava, po prvi put, potrebu korelacije glazbene nastave s drugim predmetima kroz povezivanje sadržaja (vjeronauk, priroda i društvo...).

Novak smatra da zahtjevi koji se stavljaju pred nastavni proces nisu dovoljni. Nova metodička stremljenja iziskuju da učenje pjesme ne bude jedini cilj nastave glazbe, već da se djeca upoznaju i s osnovnim karakteristikama tona

– visina, trajanje i jačina. Uz to, valja odmah upozoravati na estetske kriterije – dinamiku, kao i na tempo, metar i ritam. Intencija je, dakle, da se u osnovnoj školi postavi temelj glazbenog obrazovanja.

Iz navedenih Novakovih razmišljanja i postavljenih zahtjeva za nastavu glazbe zaključujemo da ona poprima karakteristike šireg glazbenog odgoja, bez obzira što se odvija pod nazivom pjevanje.

Nakon Franje Kuhača i njegove *Pjevanke* iz 1885, koja uz sto pjesama sadrži i metodičke upute, u Hrvatskoj izlazi prvi priručnik namijenjen učiteljima čiji je autor upravo Novak. S pravom je i Tihomir Petrović nazvao Vjencelava Novaka *utemeljiteljem hrvatske glazbenoteorijske literature i koncepcije glazbenoteorijskog obrazovanja* (Petrović, 2003: 3-5). Njegovo je kapitalno djelo vezano uz glazbenu pedagogiju druge polovice 19. stoljeća već spomenuta „*Pjevačka obuka u pučkoj školi*“ izdana u Zagrebu 1892. godine.¹⁹ Ovaj priručnik za učitelje podijeljen je u dva dijela. Prvi dio (*Obći dio*) sadrži već poznate rasprave o potrebi nastave glazbe (pjevanja) u osnovnoj školi, temeljna znanja o pjevanju, fizionomiji pjevačkog aparata, nastanku glasa, upute o držanju tijela i disanju kod pjevanja kao i nekoliko stranica o lijepom pjevanju. Zaključni dio prvog djela odnosi se na povijesni razvoj glazbene nastave odnosno obuke u pjevanju od stare Grčke i Rima do današnjih dana. Posebno poglavlje posvećeno je pjevačkoj obuci u Hrvatskoj. Novak naglašava ono što smo u dosadašnjem istraživanju i primijetili: osim odgovora na pitanje kako pjevanje blagotvorno djeluje na fizičko i psihičko stanje čovjeka, do sada se nije postavljalo pitanje na koji način provoditi nastavu glazbe (odnosno pjevanja), osim što se govorilo o samoj obradi pjesme po sluhu – jedina uputa i cilj bio je napamet naučiti pjesmu slušajući učitelja – različitim metodama koje se uglavnom sve svode na imitaciju. Također se navode i sve do tada izdane pjesmarice korištene u nastavi, a koje smo već naveli.

Drugi dio nazvan je *Posebna metodika* u kojemu se za svaki razred daju upute o izvođenju nastave glazbe. Primjeri obrade pjesama uzeti su iz Kuhačeve pjesmarice. U prvom razredu uče se pjesme po sluhu. Zorno je prikazan postupak obrade desetak pjesama po sluhu koje bi trebale biti dostatne za prvi razred: pjesma se uči u nekoliko etapa, obrađuje se i uči tekst uz stalna objašnjenja učitelja. Tek se sljedeći sat preporuča učenje melodije i njeno uvježbavanje te interpretacija. Cilj je nastave *Pjevanja* u prvom razredu postizanje *lijepog pjevanja*. U drugom razredu upoznaju se neke osnovne karakteristike tona vezane uz trajanje. Započinje se i s notnim opismenjivanjem učenika. Obrađuju se redom: cijele note, polovinke; viši i niži tonovi i njihovo zapisivanje; četvrtinka; ton „Si“ (h); glasnije i tiše pjevanje; ton „Do“ (c), te „dva glasa na jedan udar“ ili

19. Za potrebe nastave glazbe na učiteljskoj školi sastavio je i još nekoliko knjiga o glazbenoj teoriji: *Priprava k nauci o glazbenoj harmoniji* iz 1889., *Nauka o glazbenoj teoriji za učiteljske škole* iz 1890., *Starocrkvene hrvatske popijevke* iz 1891. i *Uputa u orguljanje* iz 1893. U ovom radu pratimo *Pjevačku obuku u pučkoj školi* jer se ona odnosi na temu koju obrađujemo, a ostale navedene knjige stavljaju naglasak na glazbenu teoriju, harmoniju i sviranje.

osminke – ritam „ta-te“. U trećem se razredu nastavlja s upoznavanjem tonova ljestvice: „Re“ (d), „Mi“ (e); upoznaje se pojam ritma i dvodijelne mjere; ton „Fa“ (f) i trodijelna mjera. Četvrti razred podrazumijeva nastavak obrade ritma: „note koje traju tri udarca“, punktirane note, stanke i tonički trozvuk. U petogodišnjim školama preporučuje se u petom razredu obrada šesnaestinki, triola, predtakta, povisilica i snizilica te uvježbavanje dvoglasnog pjevanja (Novak, 1892: 159 - 160).

U svakom se razredu preporučuje obrada novih popijevaka po metodi opisanoj za gradivo prvog razreda. Nastava pjevanja provodi se u dvama polusatnim terminima tjedno (što je zapravo jedan sat tjedno). Zaključujemo da se u nastavu glazbe u općeobrazovnoj školi postupno uvelo glazbeno opismenjivanje. Razlog tomu je bio da se nastava glazbe ne svede samo na pjevanje već da poprimi karakteristike šireg glazbenog odgoja. Bez obzira na učenje nota od drugog razreda, Novak preporučuje učenje pjesama po sluhu.

6. Zaključak

Nakon građanske revolucije 1848. godine i buđenja nacionalne svijesti, u jeku borbe malih naroda za samostalnošću, kao i za službenu uporabu narodnog jezika, u škole se uvodi glazba kao obavezan predmet pod nazivom *Pjevanje*. U tom razdoblju nastaju prve pjesmarice, udžbenici i priručnici na narodnom jeziku. Glazbeni pedagozi, učitelji i ostali autori glazbeno-pedagoške literature pod utjecajem su nacionalnih pokreta uvidjeli važnosti uporabe narodne pjesme u nastavi pjevanja ne samo kao instrument u nacionalnom odgoju, već kao i vrijedan didaktički element u ostvarenju glazbenih, odgojnih i estetskih ciljeva pjevanja. Kao obvezatan predmet, pjevanje je u Hrvatskoj uvedeno školskim zakonom iz 1874. godine, kada je cjelokupna filozofija predmeta postavljena na temelju narodne pjesme. U zakonodavnim dokumentima pjevanje se spominje i prije (*Systema scholarum elementarum* iz 1845), ali ne kao obvezatan predmet.

U prvim pjesmaricama nastalim u Hrvatskoj ne nailazimo na metodičke upute autora o načinu ni izgledu nastave pjevanja u osnovnoj školi. O učenju pjevanja po notama govori Vjenceslav Novak u *Izvješću Kraljevske učiteljske škole* iz 1890., u svrhu redefiniranja ciljeva nastave glazbe. Franjo Kuhač u svojoj se *Pjesmarici* iz 1885. zalaže za učenje pjevanja po sluhu. Tek Vjenceslav Novak u *Pjevačkoj obuci u pučkoj školi* iz 1892. prvi daje precizne metodičke upute za rad u nastavi pjevanja te predlaže postupno upoznavanje nota od drugog razreda.

U svakom slučaju u Hrvatskoj se školi od kraja 19. stoljeća nastojalo uvesti što kvalitetnije učenje pjesama po notama i insistiralo se na notnom opismenjivanju bez obzira što mnogi pokazatelji govore da se u praksi provodila obrada sadržaja predmeta (pjevanje pjesama) po sluhu. Iz članaka objavljenih u

stručnim časopisima zaključujemo da je taj zadatak bio pretežak zbog nedovoljnih kompetencija učitelja i zbog nekvalitetnih uvjeta rada.

Možemo zaključiti da je učenje pjevanja u većini slučajeva bio formalizam, ali da su i postojali učitelji koji su ostvarivali rezultate te glazbeni pedagozi koji su nastojali poboljšati metode i uvjete poučavanja glazbe u osnovnim školama.

Literatura

1. Cuvaj, A. (1907-1910). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Odjel za bogoštovlje i nastavu.
2. Eisenhult, Gj. (1872). *Napjevi crkvenih pjesama*, Zagreb.
3. Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško književni zbor.
4. Gabarić, F. Ž. (1879). Pjevanje u školi, *Napredak*: 212–214.
5. Grusling, A. (1895). Kako bi trebalo da se uredi crkveno i svjetovno pjevanje u pučkoj školi, *Napredak*: 89-91.
6. Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Hrvatska enciklopedija (1999). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
8. Hrvatski biografski leksikon (1998). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
9. Hrvatski opći leksikon (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
10. Hrvatski leksikon (1997). Zagreb: Naklada leksikon.
11. Kuhač, F. (1885). *Sto dječjih popievaka*. Zagreb: Hrvatski pedagoško – književni sbor.
12. Machulka, T. (1876). *Praktična pjevanka za mladež*. Prag.
13. Machulka, T. (1885). *Pjesmarica za školsku mladež*. Prag: M. Knapp.
14. Naredba kojom se izdaju naukovne osnove za obće pučke i gradjanske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, (1875). Zagreb: Tiskara „Narodnih Novinah“.
15. Naučne osnove za više i niže pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji (1890). Zagreb: Tisak Ing. Granitza.
16. Novak, V. (1884). Pjesma u pučkoj školi, *Napredak*, 113–115; 129–131.
17. Novak, V. (1887-1888). *Izvešće kraljevske preparandije u Zagrebu*. Zagreb.
18. Novak, V. (1889). *Priprava k nauci o glazbenoj harmoniji*. Zagreb.
19. Novak, V. (1892). *Pjevačka obuka u pučkoj školi*. Zagreb.

20. Petrović, T. (2003). Vjenceslav Novak - utemeljitelj hrvatske glazbeno-teorijske literature i koncepcije glazbeno-teorijskog obrazovanja u nas, *Theoria*: 3-5.
21. Poturčić, A. (1888). Dvije, tri o pjevanju u našim osnovnim školama, *Napredak*: 70 – 73; 86 – 90.
22. Rubetić, C. (1872). *Pjesmarica za djecu pučkih učionica*. Zagreb.
23. Stohl, I., Torbar, J. (1858). *Crkvene pjesme za školsku mladež i puk*. Zagreb.
24. Štoos, P. (1858). *Kitice crkvenih pjesama s napjevima*. Zagreb.
25. Truhelka, A. V. (1859). *100 pjesama za porabu školsku, crkvenu i domaću*. Zagreb.
26. Truhelka, A. V. (1869). *Početna vježbenica u pjevanju*. Zagreb.
27. Turić, J. (1899). Pjevanje pjesme *Pas i zec* u III. razredu, *Napredak*: 70 – 73; 86 – 90.
28. Varjačić, Lj. (1897). *Pjesmarica s kajdama za mušku i žensku školsku mladež*. Zagreb.
29. Zajc, I. (1876). *Milozvuk*. Zagreb.

Internetski izvori

1. Tko je bio Pavao Štoos? <http://www.zapresic-info.hr/tko-je-bio-pavao-stoos>, 12. 4. 2016.
2. Ivan Zajc. <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=831>, 14. 01. 2016.
3. Franjo Kuhač, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34445>, 11. 4. 2016.

SINGING TEACHING IN ELEMENTARY SCHOOL IN THE AREA OF CROATIA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Abstract: *Presentation of the development of teaching of Singing in elementary school at the Croatian territory we are going to begin with the period that is marked by flourishing of national consciousness and aspirations of smaller nations for independence, that leads to the involvement of the Croatian language in schools. By using the national language was also introduced music as a compulsory subject in school under the name Singing. During this period arose first songbooks, textbooks and manuals in the Croatian language. Music pedagogues, teachers and other authors of the musical pedagogical literature, under the impact from the national movement, recognized the importance of folk songs for singing lessons, and not only as an instrument for national education, but also as an important instrument for the didactic fulfillment of musical, educational and aesthetic goals of singing. This was a period of institutional reform in education in which have been adopted important school laws that set the foundations of national education. Significant contribution to the development of music pedagogy gave Franjo Kuhač and Vjenceslav Novak who are among the first to reflect on teaching methods in teaching of Singing, which lay the foundations of the development of musical pedagogical thought in Croatia.*

Keywords: *Franjo Kuhač, folk song, singing, the development of musical pedagogy, school legislation, Vjenceslav Novak.*